

Fikret Turan, *Eski Oğuzca Sözlük – BAHŞAYIŞ LÜGATİ*, Bilimsel Akademik Yayınlar, İstanbul 2001, 238 s.

XI. yüzyılın ikinci yarısında lehçe ayrılıklarının başladığını yazılı kaynaklardan bildiğimiz Türk dili, Orta Asya'da XIII. yüzyıla dek tek bir yazı dili halindeydi. Çeşitli sebeplerle ortaya çıkan lehçeler XIII. yüzyıldan sonra yeni dallanmalara uğrayarak müstakıl yazı dilleri hâline geldiler. Oğuz Türkçesinin Anadolu'da gelişerek yazı dili haline gelmesi de yine XIII. yüzyıl sonlarına rastlar. Halbuki XI. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud *Divanü Lügati't-Türk*'te Oğuz Türkçesinin Karahanlı yazı dilinden ve diğer lehçelerinden ayrılan yönlerine temas etmiştir. Ama, elimizde bu dönem öncesi yazılmış Oğuz Türkçesi metinleri olmadığı için Oğuz Türkçesinin XI-XIII. yüzyıllar arasındaki durumu, Oğuz Türkçesinin Anadolu'da mı Karahanlı yazı dilinden ayrılarak yazı dili hâline geldiği, Oğuz Türkçesiyle yazılmış metinlerin savaşlar ve göçler gibi sebeplerle yok mu olduğu, yoksa bu asırlarda Oğuzcayla eserlerin hiç mi kaleme alınmadığı gibi sorular henüz ortadadır.

Fikret Turan'ın daha önce bir bildiriye (Uluslar arası Sözlük Sempozyumu, Gazimağusa 1999) ve bir makaleye (İlmî Araştırmalar 11, s. 123-140) konu ederek ilim alemine tanıttığı satır altı sözlük bu sefer kitap halinde elimizdedir. *Genel Bilgiler, İmlâ ve Gramer* adlı 1. Bölümün (s. 16-53) *Eser Hakkında Genel Bilgiler* adlı kısmında verilen bilgilere göre incelemeye konu olan eser Süleymaniye Kütüphanesi'nde Fatih 5178 numarada kayıtlı, Milâdî 920 yılında telif, tahminen de -kâğıttaki su damgasından anlaşıldığına göre- 14. yüzyılda istinsah edilmiştir. Eser, Arapça ve Farsça isim soylu kelimeleri ihtiva eden tematik bir sözlüktür. Eserde önce bir Arapça kelime verilmiş, daha sonra da kelimenin Farsça karşılığı gösterilmiştir. Genel olarak Farsça tercümeyle dayalı olarak verilen Türkçe karşılıklar ise bu Arapça ve Farsça kelimelerin hemen altında, satır aralarında gösterilmiştir. Selçuklu döneminin yazı özelliklerini taşıyan eserin müellifinin kim olduğu belli değildir. *Bahşayış Lügati* adı ise eserin ketebe kaydında yer alan ve Turan'ın tahminine göre ikinci müstensih olan Bahşâyîş bin Çalıça'nın adına nispeten yakıştırılmış bir addir. Eserde yer alan malzeme daha çok Oğuzcanın dil, yaşayış, inanış ve sanat tarihi gibi maddi ve manevi kültür unsurlarını karşılayan kelimelerden oluşmaktadır.

Turan'ın metin ve dil incelemesini yaptığı çalışma -eserin Türkçe kısmının telif tarihi konusunda belirsizlik olsa da- Oğuz Türkçesinin söz konusu edilen karanlık dönemine ışık tutmak, en azından bu dönem çalışmalarına katkı sağlamak bakımından önem taşımaktadır.

Eserde, Önsöz, Transliterasyon-Transkripsiyon Sistemi ve Kısaltmalardan sonra üç bölüm halinde inceleme kısmı yer alır. Bibliyografya ve 52 varağı ihtiva eden metnin tipkibasımı çalışmaya eklenmiştir.

Eserin İmlâ ve Gramer Özellikleri adlı kısımda yazar, dönemin ve eserin imlâ sistemini mukayese ederek şu tespitlerde bulunmaktadır: "Bu eser, Oğuzcanın yazı dili olma surecinin başlangıç döneminde Türkçe imlânın sistemleştirilebilmesi için Arap yazı sisteminin mevcut imkân ve alternatiflerinin denendiği ve bir esasa oturtulamamış karmaşık-duzensiz imlâ şekillerinin çok geniş ve çarpıcı biçimde ortaya konduğu bir eserdir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde de yaygın olarak gorülen çok ve karışık imlâlî şekiller bu eserdekinden çok daha düzenli sayılır. Eserin en belirgin özelliği unluların genel olarak imlâda gösterilmemesidir. Eserde ek olan ve tek unluya dayalı şekiller de – meselâ 3 şahıs iyelik eki + ı/+ ı... - çoğu zaman gösterilmemiştir. Bu imlâ düzensizliklerine suñi (sungu) kelimesinin aynı sayfada (25-b varağı) dört farklı imlâ şekliyle yazılması (sin+vav+gef, sin+gef+vav; sin+kef; sin+gef+ye) çok uygun bir

ornektir. Bu eser tarihi sozluklere girmemiş birçok arkak kelimeyi de bize tanıtılmaktadır (s. 25-26) ”

Çalışmanın 1. Bölümünde ayrıca, *Bölümler (bâblar)-Alt Bölümler (fasıllar); Çok İmlâli Şekiller; İkili Leksik Şekiller; Eserde Fonetik Olaylar, Eserde Kelime Grupları, Eserde Cümle Yapıları; Eserde Nadir Kelime ve Kelime Grupları* başlıklı incelemeler mevcuttur.

Yazar bu bölümlerde de konuları sistematik ve ayrıntılı olarak sıralayıp incelemiş ve eserdeki “*Türkçe kokenli kelimelerde uzun unluelerin varlığını ortaya koyan ipuçlarının olduğu, fakat bu olayı tam ve eksiksiz bir şekilde destekleyecek geniş bir malzeme varlığının olmadığı* (s. 29)”, “*Arapça ve Farsça kokenli kelimelerin Türkçede kullanıldığı şekilde uzun unluelerin gösterilmeden yazılması* (s. 29)”, “*Arapça ve Farsça bazı alıntı kelimelerin kimi unsuzlerinin Türkçede soylandığı gibi yazılması* (s. 41)”, “*kalıplaşarak yapım eki olarak kullanılan çekim ve partisip ekleri* (s. 41)” gibi önemli gramatikal özelliklerin tespit ve örneklemesini başarıyla gerçekleştirmiştir.

Çalışmada bazı noktaların gözden kaçtığı söylenebilir. İstisna sayılacak bir oranda sıfat olarak kullanılan -ma/-me, -gan/-kan ve -ıcı/-ıcı eklerinin partisipler bölümünde ele alınmasını bu duruma örnek olarak verebiliriz. Ayrıca Kelime Grupları başlıklı kısımdaki örneklerin bazılarının da isabetli olmadığını görüyoruz: *saraydan daşra* ı (s. 44, sayı grubu: ?), *on iki biñ* (s. 44, sayı grubu:?), *sivriçe diş* (s. 44, eşitlik grubu:?), *fıl grubunun örnekleri* (s. 45, ?)..

İkinci bölümü (s. 57-110) *Metin* kısmı oluşturmaktadır. Bu bölümde 52 varaklık Arapça-Farsça sözlüğün satır aralarındaki Türkçe karşılıkları transkribe edileler verilmiş. Arapça-Farsça ibareler tercüme edilmiş, izahat isteyen yerler de notlandırılarak 333 madde halinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölüm olan *Sözlük*'te (s. 111-177) metinde geçen bütün kelimeler yer almaktadır. Burada Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeler ve terkipler madde başı olarak, ekli ve birleşik şekiller ise madde başlarının altında varak ve satır numarası verilerek sıralanmıştır.

Çalışmanın geri kalan kısmını ise *Bibliyografya* (s. 179-186) ve *Tıpkıbasım* (s. 189-238) bölümleri oluşturmaktadır. Tıpkıbasımın pek okunaklı olduğu söylenemez.

Gramer ve imlâ incelemeleriyle, bilimsel metotlarla metin ve sözlüğün yetkin bir şekilde ortaya konmasıyla bu çalışma, Türk dil tarihi ve Eski Anadolu Türkçesi incelemelerine önemli katkı sağlayacak niteliktedir.

Enfel DOĞAN